

जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजना
भू-उपयोगनीति - २०७९

बिषय वस्तुको तालिका

1. परिचय	4
1.1 भूमिका.....	4
1.2 बहुपक्षिय जोखिम संवेदशिलताको अवस्था.....	4
2. कानुनी प्रावधान	5
2.1 नगरपालिकाको विद्यमान अवस्था.....	5
3.नितिको आवश्यकता	6
4. दृष्टि, लक्ष्य र उद्देश्य	7
4.1 दृष्टि.....	7
4.2 लक्ष्य.....	7
4.3 उद्देश्य.....	7
5. नीति तथा रणनीतिहरू	8
5.1 नीति- १.....	8
5.1.1 रणनीतिहरू-१.....	8
5.2 नीति- २.....	8
5.2.1 रणनीतिहरू-२.....	8
5.3 नीति- ३.....	8
5.3.1 रणनीतिहरू-३.....	8
5.4 नीति- ४.....	9
5.4.1 रणनीतिहरू-4.....	9
5.5 नीति- ५.....	9
5.5.1 रणनीतिहरू-5.....	9
5.6 नीति- ६.....	9
5.6.1 रणनीतिहरू-6.....	9
5.7 नीति- ७.....	10
5.7.1 रणनीतिहरू-7.....	10
5.8 नीति- ८.....	10
5.8.1 रणनीतिहरू-8.....	10
5.9 नीति- ९.....	10
5.9.1 रणनीतिहरू-9.....	10
5.10 नीति- १०.....	10
5.10.1 रणनीतिहरू-10.....	10
5.11 नीति- ११.....	11
5.11.1 रणनीतिहरू-11.....	11
5.12 नीति- १२.....	11
5.12.1 रणनीतिहरू-12.....	11

5.13	नीति- १३	11
5.13.1	रणनीतिहरू-13	11
5.14	नीति- १४	11
5.14.1	रणनीतिहरू-14	11
5.15	नीति- १५	12
5.15.1	रणनीतिहरू-15	12
5.16	नीति- १६	12
5.16.1	रणनीतिहरू-16	12
5.17	नीति- १७	12
5.17.1	रणनीतिहरू-17	12
5.18	नीति- १८	12
5.18.1	रणनीतिहरू-18	13
5.19	नीति- १९	13
5.19.1	रणनीतिहरू-19	13
5.20	नीति- २०	13
5.20.1	रणनीतिहरू-20	13
5.21	नीति- २१	13
5.21.1	रणनीतिहरू-21	13
5.22	नीति- २२	14
5.22.1	रणनीतिहरू-22	14
6.	नीति कार्यान्वयन	15
7.	अनुगमन र मूल्याङ्कन	16
8.	नीति संशोधन	16

प्रस्तावन गोदावरी नगरपालिकाको प्रशासकीय कार्यविधि नियमित गर्ने ऐन २०७९ को दफा ४ बमोजिम कार्यपालिकाले यो कार्यविधि जारी गरेको छ ।

१.परिचय

॥भूमिका

गोदावरी नगरपालिका सुदूरपश्चिम प्रदेशको राजधानीको रूपमा विकास हुने क्रममा रहेको छ । उच्च स्तरीय शिक्षा, गुण स्तरीय स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धि सुविधा विभिन्न किसिमको व्यापार व्यवसायकालागि प्रचुर मात्रामा उपलब्ध अवसरहरुका कारण यस क्षेत्रमा जनसंख्या चाप उच्च रहेको देखिन्छ । जनसंख्यामा भएको बृद्धि कारण आवासिय घरेडिहरुको माग समेत बढेको पाइन्छ । त्यसैले व्यवस्थित शहरी विकासलाई उपयुक्त निति तथा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिन्छ । यू.एस.ए.आइ.डी. नेपालले तयार नेपालमार्फत नगरपालिकाको लागिजोखिम सम्बेदनशिल भू-उपयोग योजना निर्माण गर्ने योजना रहेको छ । त्यस कारणले नगरपालिकाको लागि भू-उपयोग निति समेत तयार गर्नेकार्य रहेको छ ।

शहरी क्षेत्रमा उपलब्ध विभिन्न किसिमका सेवा सुविधा एवं अवसरहरुका कारण शहरी जनसंख्यामा उल्लेख्य मात्रामा बृद्धि हुनगएको देखिन्छ । जसले गर्दा विभिन्न वर्गका मानिसहरु शहरी क्षेत्रमा केन्द्रित रहेका हुन्छन् । यसले गर्दा शहरी क्षेत्रमा आवासिय घडेरीको आपूर्तिमा अत्यधिक चाप पर्न गएको देखिन्छ । सार्वजनिक ऐलानी, पर्ति जग्गा देखि नदि उकास जग्गा सम्ममा समेत आफु खुशी बसोवास गर्ने प्रवृति उच्च रहेको पाइन्छ । त्यसका साथ साथै घडेरीहरु आपूर्ति माथीको चापका कारण अव्यवस्थित बसोवास तथा शहरी सिमाना संगको बसोवासको प्रकृत्यामा बृद्धि भएको देखिन्छ । त्यसले गर्दा कुनै मापदण्ड विनाका सडकहरु निर्माण गरी आ-आफ्नै किसिमले जग्गाको खण्डिकरण गरी घरेडीहरु विक्रि वितरण गर्ने प्रवृति बढ्दो छ । यसले गर्दा एकातिर अव्यवस्थित शहरीकरणलाई बढावा दिई रहेको पाइन्छ भने अर्को तर्फ मापदण्ड विपरितका शहरी संरचनाका कारण विभिन्न प्रकारका जोखिमहरुलाई निम्त्याइएको देखिन्छ । उदाहरणका लागी ऐलानी पर्ति जग्गाहरुमा निर्माण गरिएका आवासिय भवनहरु मापदण्ड विपरित निर्माण गरिएका छन् जुन भूकम्प प्रतिरोधी किसिमका छैनन् । त्यसैगरी नदिकिनारामा अतिक्रमण गरी निर्माण गरिएका घर, टहराहरु समेत वाढीको उच्च जोखिममा रहेको देखिन्छ । भू-उपयोग योजना मार्फत उपलब्ध श्रोत साधन र भूमीको प्रयोगलाई अनावश्यक किसिमको प्रयोगबाट रोक्न तथा उपयुक्त निर्णय प्रदान गर्न मद्दत पुऱ्याउने छ ।

॥बहुपक्षिय जोखिम संवेदशिलताको अवस्था

विगतका घटेका ऐतिहासिक जोखिमका घटनाका कारण गोदावरी नगरपालिकाले वर्षौ देखि विभिन्न किसिमका प्रकोपको सामनागर्दै आएको पाईन्छ । उपलब्ध प्राथमिक र द्वितिय तहका तथ्याङ्कहरु तथा वैज्ञानिक मोडलिङ्गको आधारमा विभिन्न प्रकारहरुको जोखिमहरुबाट हुन सक्ने क्षतिको संभावनाको अध्ययन गरी बहुपक्षिय जोखिम संवेदनशिलताको मूल्याङ्कन प्रतिवेदन बमोजिम मुख्य तथा बाढी, भुकम्प, पहिरो, हावाहुरी र आगलागीको प्रकोपलाई

मुख्यआधारको रूपमा गणना गरिएको छ । उक्त लेखाजोखा अनुसार नगरपालिकाको सिमा क्षेत्रभित्र रहेका जोखिमयुक्त संम्वेदनशिल क्षेत्रलाई तीन वटा वर्गमा विभाजन गरिएको छ । जसका कारण उच्च जोखिम युक्त क्षेत्र २३.४२% मध्यम स्तरको जोखिम युक्त क्षेत्र ४९.९३% र न्यून जोखिम रहेको क्षेत्र २६.६५% रहेको छ ।

यसै गरी प्राकृतिक श्रोत साधनहरुको अधिकतम उपयोगका साथ साथै सिंचाई सुविद्या युक्त उर्वर कृषिभूमीको संरक्षण पनि आवश्यक रहेको छ । जोखिम संम्वेदनशिल भू-उपयोग योजनाले निर्दिष्ट गरे बमोजिम जोखिम मुक्त क्षेत्रमा योजनाबद्ध शहरी विकास योजना गर्नकालीग उपयुक्त भू-उपयोग नीति तर्जुमागर्न आवश्यक देखिन्छ । यस सन्दर्भमा बहुजोखिम संम्वेदनशिल सम्बन्धि लेखाजोखाबाट प्राप्त नतिजाहरु भू-उपयोग नीति निर्माण गर्नका लागि सहयोग सिद्ध हुने देखिन्छ ।

2. कानुनी प्रावधान

राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति बमोजिम नगरपालिका क्षेत्रमा बहुपक्षिय जोखिम संम्वेदनशिल सम्बन्धि लेखाजोखाका आधारमा जोखिम संम्वेदनशिल भू-उपयोग योजना तर्जुमा गरी सुरक्षित बस्तीको विकास र त्यसको उपयुक्त व्यवस्थापनलाई प्रवर्द्धन गर्ने प्रावधान रहेको छ । जन चाहना एवं असल विश्वासको साथ जोखिम र जोखिमको तीव्रता हेरी जोखिम संम्वेदनशिल भू-उपयोग योजना बमोजिम असुरक्षित बस्तिहरुलाई सुरक्षित स्थानमा स्थान्तरण तथा जोखिम संम्वेदनशिल क्षेत्रलाई उत्थानशिल क्षेत्रमा रुपान्तर गर्ने नीति अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । तसर्थ विकास नियन्त्रण तथा नियम गर्नकालागि प्रतिबन्धित जोनिङ्ग तथा एकल प्रकारको जोनिङ्गको प्रयोगमा प्रतिबन्ध गर्नका लागी उपयुक्त नीति तर्जुमा गर्ने प्रावधान रहेको छ ।

यसै गरि स्थानीय सरकार सञ्चान ऐन २०७४ मा नगरपालिकालाई तोकिएको काम, कर्तव्य र अधिकार बमोजिम संघीय तथा प्रदेश कानूनको अधिनमा रही स्थानीय स्तरको भू-उपयोग नीति, योजना, कार्यक्रमतर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ ।

भू-उपयोग योजना प्रणाली मार्फत् विपद् प्रतिरोधी समुदायहरु सिर्जना गर्ने मुख्य लक्ष्य प्राप्त गर्न योजना अवधारणा र अभ्यासको तरिकामा आधारभूत रूपमा परिवर्तन आवश्यक देखिन्छ ।

१। नगरपालिकाको विद्यमान अवस्था

नगरपालिकाको विगत १० वर्ष को जनसंख्या बृद्धि दर ६.०५% रहेको देखिन्छ । यो बृद्धिदर यसका वरिपरि रहेका नगरपालिकाको बृद्धिदर भन्दा निकै नै उच्च रहेको छ । शहरी क्षेत्रको न्यूनतम जनघनत्व १० प्रति व्यक्ति प्रति हेक्टर हुनु पर्ने मापदण्ड बमोजिम शहरी क्षेत्रमा हुनु पर्ने न्यूनतम आधारभूत आवश्यकको कमि रहेको पाईन्छ । क्षेत्रगत रूपमा असमान शहरी संरचनाका कारण समुदायहरुको कार्यगत एकतामा कमि रहेको पाईन्छ । गोदावरी नगरपालिका धनगढी उप महानगरपालिकासंगै जोडिएको कारण आर्थिक विकासको व्यापक संभाव्यता बोकेको छ । शहरीकरणसंगै गैर-कृषि, साना तथा मध्यम स्तरका औद्योगिक

विकासका प्रसस्त संभावनाहरु रहेको पाईन्छ । आन्तरिक र अन्यत्र बाह्य क्षेत्रबाट हुनगएको बसाई सराईका कारण जनसंख्याको बृद्धि हुनगई अव्यवस्थित शहरीकरण व्यापकमात्र हुन गरेको देखिन्छ । यसरी कृषि योग्य भूमिमा उच्च दबाव उत्पन्न हुने गरेका कारण अव्यवस्थित किसिमले जग्गाको खण्डीकरण, बाढी प्रकोप युक्त नदी उकास भूमीको अतिक्रमण तथा सरकारी ऐलानी पर्ति जग्गामाथीको अतिक्रमण उच्च रहेको पाईन्छ ।

संघीय सरकार, साथै धेरै नव गठित नगरपालिका र बजार केन्द्रहरु, सबै शहरीकरणका समस्याहरूसँग जुभिरहेका छन् । जोखिमहरु कम गर्न/न्युनीकरण गर्नको लागि, वर्तमान विधिहरूले आधारभूत विकाससँग सम्बन्धित विच्छेदन योजना प्रक्रियाहरू प्रदर्शन गर्दछ। दिगो सहरी विकासकालागि भू-उपयोग नीतिलाई तत्कालै समावेश गर्न जरुरी छ । तसर्थ, भू- उपयोग नीतिलाई तयार गरी व्यवस्थित रूपमालागू गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

नगरपालिकाको कमजोर प्रशासनिक, प्राविधिक एवं वित्तीय क्षमताका कारण नियन्त्रित शहरी विकास गर्न सकेको देखिदैन । यसले गर्दा सम्पूर्ण नगरवासीहरुलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने आधारभूत सेवा तथा सूविधामा समेत अपर्याप्तता देखिएको कुरा नगर स्तरिय सोच निर्माण अभियान सम्बन्धि कार्यशाला गोष्ठिका क्रममा समेत प्रष्ट रूपमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । साथै नगरपालिका तहमा हाल सम्म भू-उपयोग नीतिलागु हुन सकेको अवस्था देखिदैन ।

3. नीतिको आवश्यकता

कृषि क्षेत्रको उत्पादनजमिन र त्यसको प्रयोगमा भर पर्छ । गोदावरी नगरपालिकाको सन्दर्भमा कुल खेति योग्य जमिन २३.६३% रहेको छ र ६८.७४% जनसङ्ख्या कृषि उत्पादन सम्बद्ध गतिविधिमा निर्भर छ र उनीहरुको जीविको पार्जन प्रत्यक्ष रूपमा दैनिक जनजीवन सँग सम्बन्धित छ । कृषि योग्य जमिनमाथि दिन प्रतिदिन दबाव बढ्दै गएको कारण विकासलाई इच्छित दिशातर्फ नियन्त्रण गर्न केही योजना उपकरणहरु मार्फत् हस्तक्षेप आवश्यक देखिन्छ ।

नगरपालिकाको जोखिम सम्वेदनशिल भू-उपयोग योजना तयार गर्ने क्रममा उक्त नगरपालिका क्षेत्र भित्र विगत ३८ वर्ष भित्र घटेका विभिन्न प्राकृतिक प्रकोपका कारण घटेका विपदका घटनाहरु त्यसबाट भएको मानविय तथा सम्पत्तिको क्षति आदीको लेखाजोखा एवं प्राथमिकतथा दोश्राे तहका तथ्याङ्कहरुको आधारमा कम्प्यूटर सफ्टवेयरको माध्यमबाट त्यसको विश्लेषण गरिएको थियो । यसरी प्राप्त नतिजाका आधारमा नगरपालिका क्षेत्रमा २३.४२% उच्च, ४९.९३% मध्यम र २६.६५% न्यून जोखिम क्षेत्रहरु रहेको देखिन्छ । तसर्थ यसरी उच्च, मध्यम र न्यूनप्रकारका जोखिम क्षेत्रहरुमा अवस्थित वसोवासहरुलाई सुरक्षित र व्यवस्थित किसिमले नियन्त्रित विकास गर्न आवश्यक देखिएको हुदा स्थानिय सरकारले आफ्नो अधिकारको प्रयोग गरि भू-उपयोग नीति तयार गरी लागु गर्न वाञ्छनिय देखिएको छ । नीति रनीतिबाट निर्दिष्ट गरिएका रणनीतिहरुको कार्यान्वयनको लागी के कसरी लागु गर्ने भन्ने व्यहोराको लागी प्रस्तुत नीति तर्जुमा गरिएको छ ।

4. दृष्टि, लक्ष्य र उद्देश्य

योजना टोलीले नगरपालिकाका प्रमुख समस्याहरू पहिचान गर्न नगरपालिका, वडा कार्यालय, नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरू, प्रमुख सरोकारवालाहरू र तयार नेपालको स्थानिय संयोजकको उपस्थितिमा एकदिने भिजन सेटिङ्ग कार्यशाला सञ्चालन गरेको थियो । जुन कार्यशाला मार्फत नगरपालिकाका विद्यमान समस्याहरूका साथ प्रमुख प्राथमिकताहरू पहिचान गरी MHRA बाट प्राप्त निष्कर्षहरूको आधारहरूमा नगरपालिकाको दृष्टि, लक्ष्य र उद्देश्य निम्नानुसार उल्लेख गरिएका छन् ।

4.1 दृष्टि,

प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गर्दै वातावरणमैत्री सुरक्षित बस्ती सहितको जोखिम मुक्त योजनाबद्ध शहरी पूर्वाधार निर्माण गरी प्रादेशिक राजधानी सहितको मेगा सिटीको रूपमा नगरपालिकालाई स्तरोन्नति गर्ने ।

4.2 लक्ष्य

आगामी पाँच वर्ष भित्र नगरपालिकालाई महानगरको रूपमा स्थापित गर्न प्रभावकारीताका साथ दीर्घकालीन कृषि र योजनाबद्ध शहरी विकासकालागि जोखिम मुक्त पूर्वाधारको विकास गरिनेछ ।

4.3 उद्देश्य

- वर्तमान र भविष्यमा भूमिको प्रभावकारी र अधिकतम उपयोग योग्य बनाउने ।
- वर्तमान र भविष्यको उपयोगको लागी उत्तरदायी बनाउने ।
- वर्तमान र भविष्यका मानव गतिविधिहरूलाई सुरक्षित भूमिमा मात्र केन्द्रित गर्ने ।
- परीस्थितिकमा(eco-system) आधारीत पर्यावरण संरक्षण र शहरी गतिविधिको लागीभूमिको सन्तुलीत प्रयोग गर्ने ।
- भूमिको वहन क्षमता अनुसारको विकासलाई मात्र सुनिश्चित गर्ने ।
- जनताको जीविकोपार्जनलाई सुनिश्चित एवं सुधार गर्दै उत्थानशिल समुदायको वृद्धि गर्ने ।
- उद्धार तथा राहतकार्यको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- प्रस्तावित भू-उपयोग नीति र रणनीतिहरूको कार्यान्वयन र अनुगमनलाई सहज बनाउने ।

5. नीतिथारणनीतिहरू

भू-उपयोग योजना भनेको जमिनको उपयोगको लागि तिनीहरूको सम्भाव्य गुण सहितको अधिकतम प्रयोगको प्रक्रिया हो । उपलब्ध निर्णय र अवाञ्छित अवस्थाबाट बच्न स्थानिय आवश्यकताका आधारमा उपलब्ध जग्गा र स्रोत साधनहरूको प्रयोग गरी भू-उपयोग नीति तर्जुमा गरिने छ । साथै उक्त नीतिहरूको सफल कार्यान्वयनकालागी निम्नानुसारका रणनीतिहरू समेत अबलम्बन गरिने छ ।

५.१ नीति-१

नगरपालीकाको वार्षिक योजनामा जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजना अबलम्बन गरिने छ ।

५.१.१ रणनीतिहरू-१

- नगरपालीकामा जोखिमहरू विचार गर्दै जोखिम संवेदनशील भू-उपयोगयोजना (RSLUP) मा ज्ञान प्रदान गर्ने र वडा स्तरमा क्षमता विकास गर्ने ।
- नगरपालिका परिषदमा योजना र बजेटलाई अन्तिम रूप दिन जोखिम संवेदनशील भू-उपयोगयोजना (RSLUP)को सुनिश्चित गर्ने ।

५.२ नीति-२

वर्तमान आवश्यकता र भविष्यको जनसंख्या वृद्धिको लागी भूमिको सन्तुलीत प्रयोग सुनिश्चित गरिने छ ।

५.२.१ रणनीतिहरू-२

- भू उपयोगका गतिविधिहरू संग मिल्दोजुल्दोलाई मिलाएर तर अमिल्दो किसिमका सहरी प्रयोगहरूलाई छुट्याएर मात्र भूमिको अधिकतम उपयोग सुनिश्चित गर्ने ।
- विकास केन्द्रहरू (नोडहरू) को रूपमा वान्छनिय क्षेत्रहरूमा मात्र भविष्यको वृद्धिलाई सुनिश्चितगर्ने । तर शहरी फराकिलो विकासलाई निरुत्साहित गर्ने ।

५.३ नीति-३

योजना तर्जुमा गरिएका र/वा जोखिम मुक्त भूमिहरूमा योजनाबद्ध नयाँ विकासलाई प्रोत्साहन गर्दै अनुमति दिने र उत्थानशील समुदाययुक्त विकासलाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक हस्तक्षेप गरिने छ ।

५.३.१ रणनीतिहरू-३

- सुरक्षित क्षेत्रको विकासलाई प्रवर्द्धन गर्ने, पहेलो क्षेत्र (मध्यम जोखिमयुक्त क्षेत्र) माविकास नियन्त्रण गर्ने र रातो क्षेत्र (उच्च जोखिम क्षेत्र) मा विकास निषेध गर्ने ।
- नयाँ विकासको लागी योजना मापदण्ड र मापदण्डहरू तयार गर्ने । मौजूदा वस्तीलाई उत्थानशील बनाउन संरचनात्मक र गैर-संरचनात्मक हस्तक्षेप गर्ने ।

- ऋाम जनताको लागि सजिलै उपलब्ध र निःशुल्क पहुँच योग्य बनाउन जोखिम सम्बन्धित विशेष नक्साहरु तयार गरी नयाँ प्रकोपका घटनाहरु अनुसार प्रकोप नक्शा अद्यावधिक गर्ने ।
- विद्यमान वस्ती र नयाँ निर्माण क्षेत्रलाई प्रोत्साहन संयन्त्रसँग आबद्ध गरी मापदण्ड र शहरी डिजाइन निर्देशिका लागू गरी नियमन गर्ने ।
- पारिस्थितिक र पर्यावरणीय संरक्षण तथा शहरी गतिविधिहरुको लागि भूमिको सन्तुलित प्रयोग गर्ने ।

५.४ नीति-४

प्राकृतिक श्रोत संरक्षण ढाँचामा आधारित बसोबास र मानव गतिविधिहरुको प्रवर्द्धन र प्रोत्साहन गरिने छ ।

५.४.१ रणनीतिहरु-१

- प्राकृतिक स्रोत क्षेत्रहरु अंकित गरी पारिस्थितिक सन्तुलन र वातावरण संरक्षण सुनिश्चित गर्ने गतिविधिहरुलाई मात्र अनुमति दिने ।
- विकास, नियन्त्रण र व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने र पर्याप्त बजेटको सुनिश्चितता र सरोकारवालाहरुको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरेर प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।

५.५ नीति-५

कृषिभूमि, पशुधन र तिनको उत्पादनको संरक्षण, प्रवर्द्धन र विकास गरिने छ ।

५.५.१ रणनीतिहरु-५

- भण्डारण र बजार पहुँच सुनिश्चितगरि उच्च कृषि योग्य जमिनको संरक्षण र वैज्ञानिक दृष्टिकोणबाट कृषि तथा पशुपालनलाई प्रवर्द्धन गर्ने ।
- तालिम र अभिमुखिकरण मार्फत कृषिगर्ने बानी र फार्म हाउसको क्षमता विकास गर्ने ।
- जलवायु परिवर्तनको असर अनुसार कृषि प्रणालीमा परिवर्तन र प्रवर्द्धन गर्ने ।
- कृषि उद्योग र कृषिवनलाई प्रोत्साहन र विकास गर्ने ।
- भूमिको धारण क्षमता अनुसारको विकास सुनिश्चित गर्ने ।

५.६ नीति-६

माटोको विशेषता, स्थानिय सन्दर्भ र पुर्वाधारको स्तरमा आधारित भूउपयोग सुनिश्चित गरिने छ ।

५.६.१ रणनीतिहरु-६

- प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण र सम्भाव्यता अनुसार जमिनको सदुपयोग गरी वातावरण संरक्षण गर्ने ।

- माटोको विशेषताका आधारमा कृषियोग्य जमिनको अधिकतम प्रयोग गर्ने ।
- महत्वपूर्ण सुविधाहरूको निर्माणको लागि भू-प्राविधिक अनुसन्धान अनिवार्य गर्ने ।

५.७ नीति-७

आपतकालकालागी सुरक्षित, प्रभावकारी र कुशल विपद् प्रतिक्रिया सुनिश्चित गरिनेछ ।

५.७.१ रणनीतिहरू-७

- स्थानीयतह र जनघनत्वका हिसाबले सम्पूर्ण नगरपालिका क्षेत्रलाई समेट्ने उद्धार र राहत सामग्रीको भण्डारण सुनिश्चित गर्ने ।
- जोखिम विशिष्ट क्षेत्र अनुसार उद्धार र राहत सामग्रीको भण्डारण भएको पुष्टि गर्ने ।
- स्थानिय तहमा आपतकालिन अवस्थामा उद्धारकालागी जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

५.८ नीति-८

सम्पूर्ण नगरपालिका क्षेत्रलाई जोखिम सम्बेदनशील भू-उपयोग योजना बमोजिम जोखिमको दृष्टिकोणले उच्च, मध्यम र न्यून गरी ३ वटा क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ ।

५.८.१ रणनीतिहरू-८

- जोखिमहरू र सम्बेदनशीलतालाई अभ्र राम्ररी बुझ्ने वातावरणको श्रृजना गर्ने ।
- उच्च जोखिम क्षेत्रको शहरीकरणलाई नियन्त्रण तथा नियमन गरीने छ ।
- प्रोत्साहन र दण्ड जरिवानाको आधारमा उच्च, मध्यम र न्यून जोखिम क्षेत्रको जग्गालाई उपयोग गर्ने अवधारणा लिइने छ ।

५.९ नीति-९

प्राकृतिक स्रोत तथा साधनहरूको अधिकतम उपयोगगरी जैविक विविधता र वातावरणको समेत संरक्षण गरिनेछ ।

५.९.१ रणनीतिहरू-९

- प्राकृतिक स्रोत तथा साधनको अधिकतम उपयोग गर्न मिल्ने गरी त्यसको संरक्षणमा स्थानियबासीलाई बढि जिम्मेवार बनाइने छ ।
- जैविक विविधता र वातावरणको संरक्षणमा स्थानिय बासी तथा गैरसरकारी संस्थालाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

५.१० नीति-१०

राजमार्ग किनारामा हुने गरेको अव्यवस्थित शहरीकरणलाई निरुत्साहित गरिने छ ।

५.१०.१ रणनीतिहरू-१०

- जोखिम सम्बेदनशीलताको आधारमा विकास केन्द्रहरूलाई कस्तो किसिमले विकास गर्न सकिन्छ भन्ने अवधारणा समेत लिइने छ ।

- राजमार्ग किनारामा रहेका तोकिएका विकास केन्द्र वाहेक अन्य बजार केन्द्रहरुमा रहेका सडक संजालहरुलाई तोकिएको स्थानबाट मात्र मुख्य राजमार्गसंग जोड्न दिइने छ ।

5.11 नीति-११

सार्वजनिक, ऐलानी, पर्ती जग्गाहरुको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन गरिने छ ।

5.11.1 रणनीतिहरु-11

- सार्वजनिक जग्गाहरुलाई जोखिम सम्बेदनशीलताको आधारमा सार्वजनिक हितको लागीमात्र विकास गर्नदिने अवधारणा लिइने छ ।
- सार्वजनिक जग्गाहरुको अतिक्रमण रोक्न नगरपालिकालाई बढि जिम्मेवार बनाइने छ ।

5.12 नीति-१२

राष्ट्रिय शहरी विकास रणनितिको आधारमा सन्तुलित विकासको अवधारणा वमोजिम प्रथमतह, दोश्रोतह, र तेश्रोतहको विकास केन्द्रहरुमामात्र विकास गर्ने अवधारणा लिइनेछ ।

5.12.1 रणनीतिहरु-12

- जोखिम सम्बेदनशीलताको स्तर हेरी विकास केन्द्रहरुको सबल पक्षकाआधारमा कुन क्षेत्रलाई कस्तो किसिमले विकास गर्न उपयुक्त हुन्छ भन्ने अवधारणा लिइने छ ।
- विकासको फल सम्पूर्ण नगरवासीले समानुपातिक रुपमा अनुभव गर्ने वातावरण श्रृजना गरिने छ ।

5.13 नीति-१३

नगरपालिकाले बजेट बाँडफाँड गर्दा जोखिम सम्बेदनशीलताको आधारमा बजेट छुट्याइने छ ।

5.13.1 रणनीतिहरु-13

- जोखिम सम्बेदनशीलताको स्तरका आधारमा कुन क्षेत्रमा कस्तो किसिमको योजना छनोट गर्न सकिन्छ भन्ने अवधारणा समेत लिइनेछ ।

5.14 नीति-१४

निजीक्षेत्रको लगानीलाई पहिलो चरणमा २०३० को लागि छुट्याईएको क्षेत्रभित्र मात्र लगानीगर्न प्रोत्साहन गरिने छ ।

5.14.1 रणनीतिहरु-14

- निजीक्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्ने वातावरण श्रृजना गर्ने ।

- तोकिएको विकास केन्द्रहरूमा निजी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन गर्न स्थानिय करको दायरामा छुट दिने अवधारणा लिइने छ ।

5.15 नीति-१५

सरकारी अथवा निजीक्षेत्रबाट जग्गा विकास कार्यक्रम सञ्चालनगर्दा त्यस क्षेत्रभित्र रहेका सार्वजनिक, ऐलानी र पर्ती जग्गाहरूको साविक क्षेत्रफल, जग्गाको महत्व र मूल्यांकन समेत कमनहुने गरी मात्र गरिनेछ ।

5.15.1 रणनीतिहरू-15

- निजी क्षेत्रबाट जग्गाविकास कार्यक्रम सञ्चालनगर्दा अनिवार्य रूपमा योजना अनुमतिलिनु पर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- जग्गाविकास कार्यक्रमको योजना अनुमतिदिंदा सार्वजनिक, ऐलानी र पर्ती जग्गाहरूको संरक्षणलाई गम्भिरता पूर्वक हेरिने छ ।

5.16 नीति-१६

कृषि योग्यभूमिको पहिचान गरी उपलब्ध सेवातथा सुविधाहरू थपगर्ने र उत्पादन तथा उत्पादकत्वको लागि बजारको समेत व्यवस्थापनगरिनेछ ।

5.16.1 रणनीतिहरू-16

- जोखिम सम्बेदनशीलता तथा माटोको परिक्षणका आधारमा कृषि योग्य भूमिको उर्वर क्षमता पहिचान गरी माटो सुहाउदो कृषि खेतीलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- व्यवसायिक खेतीकालागी आवश्यक भौतिकपूर्वाधारहरूको विकास गर्ने ।
- स्थानिय स्तरमै उत्पादित कृषिउपजको थोक तथा खुद्राविक्रि केन्द्रहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।
- व्यवसायिक खेतीकालागी स्थानिय स्तरमै तालिमप्राप्त प्राविधिकहरूको सेवाउपलब्ध गराउने ।

5.17 नीति-१७

कृषि योग्य भूमिको संरक्षण एवं उत्पादकत्वको लागि कृषि पूर्वाधारयुक्त जग्गाको खण्डीकरणलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।

5.17.1 रणनीतिहरू-17

- कृषि योग्य भूमिको खण्डीकरणमा रोक लगाउन अनिवार्य रूपमायोजना अनुमतिलिनु पर्ने व्यवस्थालाई कडाईका साथ पालना गराउने अवधारणा लिइने छ ।

5.18 नीति-१८

सामुदायिक वन, कबुलियती वन एवं अन्यवन क्षेत्रलाई संरक्षण गर्दै कृषि-वन पर्यावरणमैत्री रिसोर्ट एवं जैविकविविधता सम्बन्धी कार्यक्रमहरू स्विकृती लिई सञ्चालनगर्न दिइनेछ ।

5.18.1 रणनीतिहरू-18

- न्यून जोखिम क्षेत्रमा रहेका प्राकृतिक स्रोत तथा साधनको उपयोग गर्न मिल्ने गरी वातावरण मैत्री किसिमको व्यवसायलाई प्रवर्द्धन गर्ने अवधारणा समेत लिइने छ ।
- जैविक विविधता र वातावरणको संरक्षणमा समेत निजि क्षेत्रको लगानी आर्कषण गर्ने ।

5.19 नीति-१९

नगरपालिका क्षेत्र भित्र निर्माण गरिने संरचनाहरूलाई भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड, भवन ऐन तथा भवन निर्माण संहिता बमोजिम मात्र निर्माण स्विकृति दिइनेछ ।

5.19.1 रणनीतिहरू-19

- भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड तथा भवन निर्माण संहिता कार्यान्वयनकालागी आवश्यक प्राविधिक जनशक्तिको प्रवर्द्धन गर्ने ।
- प्राविधिकको सल्लाह विना नगरपालिका क्षेत्रभित्र निर्माण गरिने कुनै पनि संरचनाहरू निर्माणमा रोक लगाइने छ ।

5.20 नीति-२०

विकास केन्द्र भन्दा बाहिरको विकासलाई निरुत्साहित गर्न योजनाअनुमतिको आधारमा तोकिएको क्षेत्रमामात्र विकास गर्न दिइनेछ ।

5.20.1 रणनीतिहरू-20

- जोखिम सम्बेदनशीलता आधारमामात्र योजना अनुमतिदिने कार्यलाई कडाईका साथ पालना गर्ने ।
- जोखिम सम्बेदनशीलताको आधारमा भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड तयार गर्ने ।

5.21 नीति-२१

सम्भावित जोखिम न्यूनीकरणका लागि उपयुक्त भू-उपयोगका आधारमा तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

5.21.1 रणनीतिहरू-21

- नगरपालिका स्तरमा स्थानीय र आवधिक विकास योजनाहरूमा DRR सम्बन्धित गतिविधिहरूलाई मूल प्रवाहमा ल्याउन वातावरण, आवास र यातायात क्षेत्रहरूमा ध्यान केन्द्रित गर्ने ।
- वर्तमान भू-उपयोग उपयुक्त देखिएमा त्यसलाई कायम राख्न बहु-जोखिम जोनिडलाई निर्देशिकाको रूपमा प्रयोग गर्ने र यदि हालको भू-उपयोग बहु-सम्बेदनशिल जोखिम क्षेत्रसँग मिल्दैन भने पुनर्विकासलाई अनुमति दिने ।

- संवेदनशील भू-उपयोगर पूर्वाधारको सुरक्षा गर्न आवश्यक देखिएमा बफर कायम गर्ने ।
- जोखिम सूचित निर्देशिका र प्रोटोकलहरूको कार्यान्वयन मार्फत उच्च जोखिम विरुद्ध लचिलोपन निर्माण गर्ने कार्यक्रमहरू विकास गर्ने ।
- नगरपालिका विकास गतिविधिहरूमा एकीकृत विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको लागि स्तरीय प्रोटोकल र प्रक्रियाहरूको औपचारिकता कायम गर्ने ।
- घोषित उच्च जोखिम सम्बेदनशील क्षेत्रहरूमा स्थलगत योजना र डिजाइनमा निर्माण मापदण्डहरू लागू गर्ने ।
- प्रमुख पूर्वाधार, सेवा र उद्योगहरूको लागि स्थानीय मापदण्डहरू पहिचान गर्दै वातावरणीय गुणस्तरमा अभिवृद्धि र लचकिलो शहरी विकासलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- बायो-इन्जिनियरिङ्ग समाधानहरू मार्फत संरचनात्मक जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरूमा सुधार गर्दै निर्माण र मर्मत सम्भारमा समुदायको सहभागिता वृद्धि गर्ने ।

5.22 नीति-२१

आर्थिक प्रतिस्पर्धा कायमगर्दै प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, सुरक्षित मानव बस्ती र दिगो सहरीकरण सुनिश्चित गरिनेछ ।

5.2२.१रणनीतिहरू-२२

- प्रोत्साहन प्रदान गर्न वित्तीय नीतिहरू विकास गर्नुहोस् र जोखिम वित्त पोषण मार्फत जोखिम स्थानान्तरणको लागि संयन्त्रको विकास गर्नुहोस् ।
- वित्तीय प्रोत्साहन प्रदान गर्दैजोखिम स्थानान्तरणको संयन्त्र विकास गरी जोखिम वित्त पोषण गर्ने ।
- DRR केन्द्रित नियमित गतिविधि भएका उद्योग, आवास, निजी सेवाका क्षेत्रहरूलाई अनुदान/सुविधा प्रदान गर्ने ।
- व्यावसायिक वृक्षारोपण गरी वातावरणीय दृष्टिले संवेदनशील क्षेत्रको संरक्षण गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- वातावरण र पारिस्थितिकी प्रणालीको दीर्घकालीन स्थायित्वकालागि ठूलो मात्रामा निर्माण अभ्यासहरूमा सार्वजनिक र निजीलगानी निर्णयहरूको लागि समन्वयित संयन्त्रको विकास र औपचारिकता।
- अपस्ट्रिम-डाउनस्ट्रीम लिंकेज र बाढी र पहिरो जोखिम क्षेत्रमा जोखिम म्यापिङमा लगानी गर्ने ।

- जोखिम प्रतिरोध र कृषि अभ्यासहरू जस्तै कृषिवन, उच्च जोखिम जोखिम क्षेत्रमा वृक्षारोपण अपनाउने ।
- सचेतना तालिम, जीविकोपार्जनका लागि कृषि प्रोत्साहन र उत्कृष्ट कृषि प्रविधिको माध्यमबाट कृषि उत्थानशीलतामा केन्द्रित कार्यक्रमहरू विकास गर्ने ।
- अपेक्षाकृत उच्च आवासीय घनत्व भएका क्षेत्रमा प्रकोपबाटप्रभावित परिवारहरूको प्रत्यक्ष सहभागितामा पुनर्स्थापना रोजगारी र आय सृजन कार्यक्रमहरूको पहिचान गर्ने ।
- जोखिम सम्बन्धिबुझाइ, सचेतना र प्रोत्साहनहरू मार्फत निर्माण र कृषि अभ्यासहरू सुधार गर्ने ।
- पर्याप्त मानव र प्राविधिक स्रोत इनपुट मार्फत विद्यमान आपतकालीन सेवाहरूको व्यवस्थापन र मर्मत पक्षमा सुधार गर्ने ।
- वातावरणीय रूपमा संवेदनशील क्षेत्रहरूको लागि कडा नियमहरू पहिचान गर्दै त्यस्ता गति विधिहरूको लागि योजना प्रक्रियाहरू फरक फरक गर्ने ।
- आकस्मिक मानवीय प्रयोगको लागि विद्यमान संस्थागत सार्वजनिक खुला ठाउँहरू सुधार गर्ने।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण र पूर्वतयारी, न्यूनीकरण र प्रतिक्रिया प्रभावित घरपरिवार र समुदायमा व्यवस्थापनकालागि आपतकालीन कोषमा सहभागी हुने संयन्त्रको विकास गर्ने ।
- प्रभावकारी र प्रभावकारी DRR योजना र व्यवस्थापनको लागि नगरपालिका र वडा कार्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधारमा लगानी गर्ने ।
- स्थानीयतहका सङ्गठनहरूलाई उनीहरूको योजना र गतिविधिहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहमा ल्याउन नगरपालिका र वडाको भूमिकालाई सशक्त बनाइने छ।
- नगरपालिका र वडा पदाधिकारी/सदस्यहरूलाई क्षमता विकास र प्राविधिक सहयोग मार्फत सीप र ज्ञानलाई बलियो बनाइने छ ।

6. नीति कार्यान्वयन

नगरपालिकाको साविक र विद्यमान परिदृष्यलाई ध्यानमा राखि जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाको आधारमा नीति तर्जुमा गर्नु हो । जन मानसहरूको हितकालागि भूमि र प्राकृतिक श्रोतको अधिकतम उपयोग गर्न नीतिगत हस्तक्षेप गरीएको हो । यसले जोखिम युक्त क्षेत्रमा विकास गर्नका लागि मार्गदर्शन गर्नेछ । नीतिगत दस्तावेजको उचित कार्यान्वयनका लागि राजनीतिक दल, सरोकारवाला, नागरिक समाजको सहयोग र

समन्वयमा नगरपालीकाले स्वामित्व लिनुपर्छ । नीति कार्यान्वयनका लागी नगरपालीका र वडा तहमा सचेतना अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

7. अनुगमन र मूल्याङ्कन

बलियो अनुगमन र मुल्याङ्कन प्रणाली अनिवार्य रुपमा लागू गर्नुपर्छ । राजनीतिक दल, सरोकारवाला, नागरिक समाजको समन्वयमा तेस्रो पक्ष मार्फत अनुगमन गर्ने प्रणालीको विकास गर्नुपर्छ । नीतिको उचित कार्यान्वयनकालागी प्रतिक्रिया र सुझाव संकलन समेत अनिवार्य छ ।

8. नीति संशोधन

वर्तमान आवश्यकता अनुसार नीति तर्जुमा गरी भावी पुस्ताको आवश्यकतालाई समेत परिपूर्ती गर्नुपर्ने हुन्छ । नीतिमा भएका विभिन्न कमीकमजोरी र सुझावका कारण कागजातहरु परिमार्जन गर्न आवश्यक हुन्छ । तसर्थ, समुदायको आवश्यकता र असल आस्था अनुसार नीतिगत दस्तावेजमा परिमार्जित र परिमार्जन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्छ ।